

žodyno sėkmę šiame darbe lėmė, be kita ko, ir tai, kad darbo tikslai buvo ne tik ir gal ne tiek lingvistiniai, kiek etnogenetiniai.

Šių tikslų siekti autoriui daugiausia padėjo etimologinis darbo profilis.

A. Vanagas

Baltų ir slavų kalbų ryšiai („Lietuvių kalbotyros klausimai“, X), Leidykla „Mintis“ Vilnius, 1968, 205 p.

Recenzuojama knyga prasideda S. Karaliūno studija „Kai kurie baltų ir slavų seniausiųjų santykių klausimai“ (p. 7–99). Be platokos istoriografinio pobūdžio apžvalgos, kur apžvelgiama baltų ir slavų santykių klausimu literatūra, parašyta nuo lyginamojo istorinio metodo pradžios iki šių dienų, čia nagrinėjami ir keli konkretūs baltų ir slavų fonetikos dalykai, būtent: trumpųjų balsių *o* ir *a* istorija, ilgųjų balsių *ō* ir *ā* istorija, ide. diftongo *eu* raida, ide. skiemeninių sonantų likimas, ide. *s* likimas, ide. palatalinių gomurinių priebalsių raida. Paskutinis skyrelis skirtas baltų ir slavų seniausiųjų santykių chronologijos klausimams.

Nesiimant uždavinio kiek išsamiau paanalizuoti šį vertingą darbą (tai būtų ir neįmanoma trumpoje recenzijoje), čia galima stabtelėti prie vieno kito ginčytino ar abejotino dalykėlio. Spręsdamas ide. dvibalsio *eu* raidos baltų kalbose klausimą, autorius, kaip ir jo pirmtakai, tenkinasi daugiausia jau žinoma baltų kalbų medžiaga, palikdamas nuošalyje daugelį lietuvių ir latvių kalbų žodžių, turinčių dvibalsį *au* po minkštojo priebalsio ar *au* < **eu*. Todėl greta pagrįstų čia yra pareikšta ir kai kurių apriorinio pobūdžio minčių, kurios nėra konkrečios medžiagos analizės rezultatas. Pavyzdžiui, diftongas *eu* virtęs į *jau*, autoriaus nuomone, jau po to, kai priebalsiai prieš priešakinės eilės balsius buvę palatalizuoti (p. 75), nors visai neužsimenama, ar ši situacija buvo būdinga ir latvių kalbai, kur, kaip žinoma, tie priebalsiai prieš priešakinės eilės balsius daugelyje tarmių šiuo metu yra kieti. Dėl santykinės dvibalsio *eu* pakitimo chronologijos čia nesukama galvos, tartum ji būtų savaime suprantama,

nors ji yra kiekvienos fonologinės interpretacijos pagrindas. Nereikėtų kalbėti apie bemolinius ir diezinius balsius vienoje fonologinėje sistemoje – galima būtų kalbėti tik apie bemolinius – paprastus ar diezinius – paprastus balsius. Pritardami autoriui, kad „nėra tikrų duomenų, kurie rodytų ide. *eu* virtimą dvibalsiu *jau* buvus bendrabaltišku reiškiniu“, vis dėlto lauktume tų tikrų duomenų, rodančių, jog *eu* virtimas į *jau* buvo nebendrabaltiškas. Vien prūsų medžiaga remtis čia gal truputį neat-sargu, kadangi dėl jos paminklų rašybos įvairavimo tų pačių faktų interpretacija gali būti ne viena.

Skyrelis apie indoeuropiečių skiemeninių sonantų likimą yra daugiau apžvalginio pobūdžio. Čia apžvelgiami ir patys naujausieji šio klausimo tyrinėjimai. Iš autoriaus akiračio visai yra išsprūdę V. R. Schmalstiegi'o ir V. Žuravlioovo straipsniai¹.

Įdomiame skyrelyje apie ide. *s* likimą S. Karaliūnas bando įrodyti, kad ide. *s* po *i* ir *u* lietuvių kalboje taip pat virtęs į *š*, išskyrus poziciją betarpiškai prieš sonantus. Tačiau jau perdaug akivaizdus to *s* buvimas lietuvių kalboje ir ne prieš sonantus. Dėl to, kad žodžiai *auksinis* ir kt., *blūsinas* ir kt., *saūsis* ir kt. (p. 84) yra išvestiniai iš žodžių *au(k)sas*, *blusa*, *saūsas* ir kt., sunku patikėti, kad jie galėję daryti kokią įtaką *s* nevirtimui į *š* pamatiniuose žodžiuose.

¹ W. R. Schmalstieg, The Indo-European Semivowels in Balto-Slavic, — Language, XXXV (N 1), 1959; В. К. Журавлев, Праиндоевропейские и праславянские слоговые плавные, — Вестник Московского университета, серия X, Филология, 1966, № 2.

Autorius, tiesa, vienoje vietoje pateikia daugiau, negu ankstesni tyrinėtojai, tokių žodžių, net ir priesagų, kur vietoj *s* po *i*, *u* egzistuoja *š*. Bet priesaga *-iščias* (*ėriščias*) visai paprastai gali būti kilusi iš **-istjas*, kadangi *s* prieš *č* (*<tj*) turėjo virsti į *š* (vadinasi, prieš einąs *i* čia niekuo dėtas). Žodis *glūšas* gali būti skolinsys iš slavų, plg. lenk. *gluszy* „kurčias, paikas“ ir liet. tarmių *glušokas* (*<br. znyuax*). Netgi žodžiai *jūšė*, *jūšė* „žuvies sriuba; prasta sriuba, putra“ (plg. dar *jūšia* „silkių sriuba“) greičiausiai yra savarankiški baltų kalbų vediniai iš veiksmažodžio *jáuti* „maišyti, jaukti“ su priesagomis, prasidedančiomis *š* ir vargu ką bendra turinčiomis su kitų kalbų determinantu *s* (lot. *iūs*, s. ind. *yūš* ir kt.).

Labiau apžvalginis yra ir skyrelis apie ide. palatalinių gomurinių priebalsių raidą. Iš akiračio autoriui yra išsprūdes vienas naujausių šio klausimo slavistinių tyrinėjimų², visai neužsiminta apie kai kuriuos kitus, jų tarpe ir V. Georgijevo tyrinėjimus. Šiaip įdomiame skyrelyje yra viena tikrai nepagrįsta prielaida, būtent, ta, kad „baltų ir, gal būt, slavų kalbose palataliniai *k'*, *g'* depalatalizavosi prieš sonantus, t. y. *k'l*, (*g'l*), *k'r*, *k'm*, *k'n* ir *k'v* (*k'u*) virto *kl* (*gl*), *kr*, *km*, *kn* ir *kv* (*ku*)“ (p. 96 ir t.). Pateikta medžiaga tokiai prielaidai vargu ar gali sudaryti rimtesnę pagrindą. S. ind. *rúšant-* „šviesus, baltas“ nereikėtų tiesiogiai sieti su liet. *laūkas*, kadangi senovės indai turi paralelų tos pačios šaknies variantą *ročate* „leuchtet, scheint, glänzt“ (V. Georgijev, KZ, LXIV, 121). Liet. *aržóti* „rėkauti, šūkauti; bartis, muštis“ nereikėtų sieti betarpiškai su *argóti*, kadangi pirmasis yra veiksmažodžio *eřžti* „zvimbti, žvengti“, o antrasis veiksmažodžio *eřgti* „lupti, mušti“ vedinys.

Apskritai imant, S. Karaliūno darbe sudėtingos problemos sprendžiamos suma-

niai ir vykusiai. Norėtus dar pabrėžti, kad problemos, nagrinėjamos šiame darbe, yra „amžinos“, liestos daugelio tyrinėtojų ir spęstos toli gražu nevienodai. Dabar jų sprendimas priklauso jau ne tiek nuo naujų minčių, kiek nuo naujos medžiagos joms spęsti ieškojimo ir detalios tos medžiagos analizės. Ypač daug naujos medžiagos joms spęsti gali duoti baltų kalbos, kadangi jų medžiaga, šias problemas sprendžiant, iki šiol buvo panaudojama labai neišsamiai, be to, ja buvo dažniausiai operuojama be vidinės analizės pačiose baltų kalbose, be pakitimų santykinės chronologijos išsiaiškinimo.

A. Sabaliausko studija „Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai (jų kilmė ir santykis su atitinkamais slavų kalbų pavadinimais)“ (p. 101–190) – pirmasis bandymas etimologiškai patyrinti baltų naminių gyvulių – šunies, avies, ožkos, stambųjų raguočių, arklio, kiaulės ir katės pavadinimus kaip tam tikrą tematinę žodžių grupę. Studijoje sukaupta vienoje vietoje daug vertingos baltų kalbų medžiagos ir prieita įdomių reikšmingų išvadų. Studija galėjo būti gal dar geresnė, jeigu autorius būtų išvengęs nauja nedaug pasakančių ekskursų apie kiekvieno gyvulio domestikacijos istoriją ne tik Europoje, bet ir kituose žemynuose, vietomis populiaraus rašymo stiliaus, o visą dėmesį sukaupęs į baltų kalbų minėtų gyvulių pavadinimus, išsiaiškinęs jų paplitimo arealus baltų teritorijoje.

Negalima būtų pasakyti, kad autoriaus pastangos, sekant F. Špechtu, liet. *kalė* kildinti iš būdvardžio **kalas* „baltomis dėmėmis, margas“, plg. liet. dial. *kalýbas* „baltas (apie šuns kaklą)“, *kalývas* „baltas“ etc., (107 p. ir t.) būtų nepagrįstos. Tačiau vargu ar galima žodžio *kalė* ar *kālė* „šuns patelė“ reikšmę atsieti nuo kitų jo reikšmių, plg. *kalė* „liežuvininkė moteris; vestuvių dalyvė, kuri turi ginti jaunosios pusę; priešakinė rato dalis, prie kurios pritvirtinamas pertraukas; mažos rogutės, ant kurių ve-

² М. М. Бурлакова, Предыстория славянских заднебных, — Вопросы славянского языкознания, VI, Москва, 1962.

žant dedami rąstų laibgaliai; girnų dalis (milinio apačioje)“, *kaliùkė* „įrankis loviams skaptuoti“. Visos šios reikšmės rodytų, kad žodis *kalė* yra išvestas iš veiksmazodžio *kálti*, kuris vartojamas nusakyti ne tik kalimo procesui, bet ir garsui, lydinčiam šį procesą, ar panašiam kokiam procesui, plg. *žiogeliai kala; dantys dantį kala; vaikai visą naktį kalė (=kosėjo); toj ragana tol kalė, tol lojo karaliui, kol karalius liepė jį papiauti; tau nors šimtą rozų kalk, o tu vis savąją*, plg. dar *kalinti* „įsakmiai daug kartų ką nors kartoti“, lat. *kalit, kaľuot* „plepėti“ ir kt.

Aiškinant liet. *kumelỹs, kumėlė* etimologiją (p. 156), nereikėtų išleisti iš akių taip pat kitų šių žodžių reikšmių, plg. *kumelỹs* „botago ar vūrvės nelygumas, garankštis; nelygumas dalgės ašmenyse; stuburas etc.“, *kumeliùkas* „kiaušinio trynys etc.“ ir kt. (žr. LKŽ VI). Atsižvelgdamas į tas reikšmes, autorius galėjo pateikti aiškesnę tų žodžių etimologiją ir dar labiau argumentuotai, negu J. Pokornas, juos susieti su liet. *kamienas, kamuolỹs* etc. Be to, darbe visai neminimas H. Schuster-Šewc straipsnis³, kuris galėjo daug padėti, etimologizuojant minėtus pavadinimus. Galima buvo neišleisti iš akių ir to, kad žodžiu *kumelỹs* vienos lietuvų kalbos tarmėse vadinamas kumelės vaikas, o kitose – eržilas ir pan. Tarp kitko, darbe ir kitur autorius mažokai skiria dėmesio vienos

³ H. Schuster-Šewc, Zur Bezeichnung des Bauern im Slawischen: **cholpъ*, **kъmetъ*, **smъdъ*, ZfSl, Bd. IX, Hf. 2, 1964.

A L a u a, Latviešu leksikologija, Rīgā, 1969, 254 p.

Knygos įvadinėje dalyje (p. 5 – 16) yra du skyreliai. Pirmame iš jų – „Leksikologija kaip kalbotyros šaka“ – nurodoma, kad *leksikologijos* terminas vartojamas siauresne ir platesne reikšme, kad skiriama bendroji ir nacionalinių kalbų leksikologija, kad leksikologija gali būti sinchroninė

rūšies gyvulių pavadinimų tarpusavio ryšiams, jų tam tikroms semantinėms grupėms, jų geografiniam paplitimui. Būtų buvę gera, kad visur darbe gyvulių pavadinimai būtų griežtai atriboti nuo tų pačių gyvulių vardų. Vienas kitas ir plačiau paplitęs gyvulio pavadinimas visai neužsimenamas (pvz., *tėkis*).

Liet. *kėltuva* „galvijus“ gali būti susijęs tik su *kėlti*, o ne su *kilti, kiltis* (p. 131). Tai yra gražiai įrodęs E. Frenkelis⁴.

Kalbant apie liet. *eržilą* (p. 155), galima buvo užsiminti ir veiksmazodį *eržiti* „zvimbti, žvengti“, iš kurio *eržilas* gali būti išvestas (plg. *kiřkilas* „verksnys“ ir *kiřkti* „rėkti, verkti“), jeigu, žinoma, jis nėra būdvardžio *eržūs* (*aržūs*) „smarkus, karštas, gašlus“ vedinys.

Lat. *luõps* „galvijus, gyvulys“ kažin ar verta betarpiškai sieti su alb. *lopé* „karvė“ (p. 137). Jis gali būti giminiškas su lat. *lūopuõt* „zanken, schelten, heruntermachen“, *lūopuoties* „sich zanken“, liet. *luõpti* „lūpti, gnybti, plėšti“ ir kt. (plg. liet. *lūpena* „prastas gyvulys, sudžiūvėlis“ ir *lūpti*).

Knyga baigiama Chr. Stango baltų lyginamosios gramatikos (K. Morkūnas), A. Seno lietuvių kalbos gramatikos (V. Ambrazas), M. Rudzytės latvių dialektologijos (A. Sabaliauskas), V. Nikonovo toponimų žodyno (A. Vanagas) recenzijomis.

J. Kazlauskas

⁴ E. Fraenkel, Wortgeschichtliches. I. Zu den Bezeichnungen des Viehs als bewegliches Besitztum, KZ LXXII 1955 176.

ir diachroninė. Čia taip pat aptariami leksikologijos ryšiai su leksikografija, frazeologija, semasiologija, etimologija, stilistika, fonetika ir gramatika.

Antrame skyrelyje – „Leksikologijos raidos būklė“ – kalbama apie menką leksikologijos teorijos išvystymą, vieningos sistemos